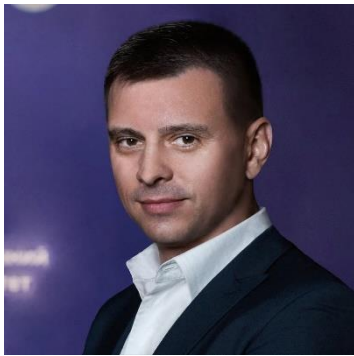




УДК 343.1

<https://doi.org/10.32703/2663-6352/2024-2-16-239-245><https://orcid.org/0000-0003-2991-3236>**Матвійчук Анатолій Васильович**

доктор юридичних наук, доцент,

Державний університет

інфраструктури та технологій,

Завідувач кафедри правосуддя

юридичного факультету,

Інституту управління, технологій та права

ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ У КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕННЯХ

Анотація. У статті досліджено сучасні аспекти використання електронних доказів у процесі кримінального судочинства. Розглядаються поняття, види та основні характеристики електронних доказів, їх значення у встановленні об'єктивної істини під час доказування корупційних кримінальних правопорушень.

Проаналізовано основні проблеми, з якими стикаються правозастосовні органи при збиранні, зберіганні та перевірці електронних доказів, а також особливості їхнього дослідження на досудовій стадії розслідування кримінальних проваджень. Необхідним аспектом є вдосконалення законодавчої бази України щодо регулювання електронних доказів, підкреслюючи необхідність розробки ефективних методик та процедур для забезпечення належної доказової сили електронних доказів. Особливо актуальним видом доказів під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень є електронні докази.

Ключові слова: корупція, доказування, належність, допустимість, досудове розслідування.

Annotation. The article examines modern aspects of the use of electronic evidence in the process of criminal proceedings. The concepts, types and main characteristics of electronic evidence, their importance in establishing the objective truth when proving corruption criminal offenses are considered. The main problems faced by law enforcement agencies when collecting, storing and verifying electronic evidence, as well as the features of their study at the pre-trial stage of the investigation of criminal proceedings are analyzed. A necessary aspect is the improvement of the legislative framework of Ukraine regarding the regulation of electronic evidence, emphasizing the need to develop effective methods and procedures to ensure the proper evidentiary value of electronic evidence. A particularly relevant type of evidence during the investigation of corruption criminal offenses is electronic evidence.

Electronic evidence is becoming one of the most effective tools in the fight against corruption offenses, but its use requires clear legal regulation and a high level

of professional training for those working with this type of evidence. Electronic evidence may contain information (date and time of file creation, its author) that allows tracing the actions of suspects and other persons involved in the commission of a corruption offense. In most cases, specialized analysis of electronic evidence is required, which is carried out by forensic experts.

The main problematic issues of the existence of electronic evidence: 1) the lack of distinction between electronic evidence and other sources of evidence; 2) the uncertainty of the sources of obtaining electronic evidence in criminal proceedings; 3) the lack of regulatory and legal regulation of the use of copies of electronic evidence, the originals of which have been lost; 4) limitations on the investigator's ability to use electronic evidence; 5) the lack of organization of the information and telecommunications system of pre-trial investigation with the participation of the National Police of Ukraine.

Keywords: corruption, evidence, belonging, admissibility, pre-trial investigation.

Постановка проблеми. Електронні докази - інформація, яка була створена, збережена або передана в електронній формі та може бути використана як доказ у кримінальному провадженні. До електронних доказів належать електронні листи, текстові повідомлення, аудіо та відеозаписи, інформація з соціальних мереж, дані з мобільних пристроїв, комп'ютерів, серверів, а також інформація з хмарних сховищ.

Зібрати електронні докази для їх подальшого використання потребує підтвердження їх автентичності (підтвердження, що інформація не була обмежена, пошкоджена, сфальсифікована). Збір електронних доказів вимагає дотримання законних процедур, що включають отримання судових дозволів, обмеження прав доступу та конфіденційності даних.

Електронні докази - це інформація, створена, збережена або передана за допомогою електронних засобів, яка може бути використана як доказ у кримінальних провадженнях (ст. 99 КПК України). Слід визначити як джерела електронних доказів: електронні листи, текстові повідомлення, записи телефонних розмов, банківські операції, дані соціальних мереж, файли з електронних пристроїв та інша інформація, яка має електронну форму.

Електронні докази є ключовими у виявленні та документуванні корупційних схем, таких як хабарництво, відмивання коштів чи незаконне збагачення. Отримання доказів передбачає збереження всіх процесуальних норм, а тому актуалізує процес збирання та дослідження. Основним питанням в цьому процесі - це зберегти допустимість доказів.

Електронні докази стають одним із найефективніших інструментів у боротьбі з корупційними правопорушеннями, проте їх застосування вимагає чіткого правового регулювання та високого рівня професійної підготовки осіб, які працюють із цим видом доказів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання електронних доказів у кримінальному процесі у своїх працях вивчали такі вітчизняні та зарубіжні вчені як: Ангеленюк А.-М. Ю. Використання електронних доказів у кримінальному

процесуальному праві України (проблемні питання) (2023 рік); Басай В.Д. Похідні докази у кримінальному процесі України: поняття та види (2018 рік); Козицька О.Г. Щодо поняття електронних доказів у кримінальному провадженні (2020 рік); Гребенькова М.С. Належність і допустимість електронних відображень як джерел доказів у кримінальному провадженні (2021 рік); Смалъ І.А. Проблемні аспекти застосування електронних доказів у кримінальному судочинстві (2021 рік); Коваленко А. В. Електронні докази в кримінальному провадженні: сучасний стан та перспективи використання (2018 рік). При цьому, питання закріплення електронних доказів та їх використання залишається актуальним та необхідним для вивчення, особливо в умовах складнощів з розслідуванням корупційних діянь.

Виклад основного матеріалу. Одними з найбільш важливих та актуальних доказів - це ті, які отримані за допомогою сучасних інформаційних технологій (записи з камер відеоспостереження, електронне листування, дані з мобільних пристроїв). При цьому, при збиранні таких доказів необхідно враховувати специфічні юридичні та процедурні перепони, які можуть виникати, для того, щоб в подальшому їх використати у кримінальному провадженні. Важливо правильно зберігати електронні докази, щоб унеможливити їх втрату або пошкодження такої інформації.

Серед основних проблемних питань існування електронних доказів виділені наступні: 1) нерозмежованість електронного доказу від інших джерел доказів; 2) невизначеність джерел отримання електронних доказів у кримінальному провадженні; 3) недостатність нормативно-правового регулювання використання копії електронних доказів, оригінали яких втрачено; 4) обмеження можливостей дізнавача щодо використання електронних доказів; 5) неорганізованість роботи інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування за участю Національної поліції України.

Для вирішення вказаних питань пропонується наступне: необхідною є чітка регламентація у законодавстві питань пов'язаних із використанням електронних доказів під час досудового розслідування у кримінальному провадженні. Так, електронні докази повинні бути визнані окремим джерелом доказів. Необхідним є визначення у нормах кримінального процесуального кодексу переліку можливих джерел отримання електронних доказів, які надалі стануть частиною кримінального провадження. Потребує доопрацювання питання використання у кримінальному провадженні електронних копій доказів оригінали яких втрачено. У зв'язку з проведенням у частині випадків досудового розслідування у формі дізнання, закріпленими у законодавстві повинні бути положення щодо роботи з електронними доказами дізнавачів, як суб'єктів сторони обвинувачення у кримінальному процесі. Окрім, у використанні інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування слід враховувати особливості електронної форми доказів, з метою забезпечення їх допустимості у суді [1, с. 218].

Похідні докази є фактичними даними, які отримані у передбаченому КПК України порядку та опосередковано відображають наявність чи відсутність

фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню. Видами похідних доказів є: 1) показання, які надаються учасником кримінального процесу зі слів інших осіб, зокрема зі слів учасників кримінального провадження (свідка, потерпілого, підозрюваного), а також показання, які надаються учасником кримінального процесу на основі прочитаного ним тексту; 2) документи, до яких належать дублікати документів, копії документів, виписки, витяги з документів, реєстри, компіляції, узагальнення документів, протоколи слідчих (розшукових) дій, а також електронні носії інформації, які містять інформацію, отриману під час проведення слідчих (розшукових) дій з інших електронних носіїв; 3) речові докази, до яких належать спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів і речей, зліпки та інші матеріальні моделі предметів, за винятком предметів-аналогів і зразків для експертизи [с. 198].

Похідні докази - це докази, отримані законним шляхом, на основі первинних доказів або інформації, що міститься в них. Отримані докази, в першу чергу, якщо вони отримані незаконно, можуть слугувати підставою визнання недопустимими похідному доказів, отриманих в подальшому (правило “плодів отруєного дерева”). Похідні докази мають максимальний інформаційний зв'язок з первинними доказами, з яких вони були отримані. Такий вид доказів повинен бути перевірений на надійність, щоб підтвердити їх достовірність та надати значення у кримінальному провадженні.

Важливо максимально ефективно оцінювати похідні докази на основі їх відповідності законодавчим вимогам, а також їх значення в сукупності інших доказів. Якщо первинні докази були отримані незаконно, похідні докази можуть бути визнані допустимими, якщо буде доведено, що їх неминуче виявили б законним шляхом (“неминуче виявлення”).

Електронні докази можуть містити інформацію (дату і час створення файлу, його автора), що дозволяє відслідковувати дії підозрюваних та інших осіб, причетних до вчинення корупційного правопорушення. У більшості випадків необхідний спеціалізований аналіз електронних доказів, що здійснюється експертами-криміналістами.

Електронні докази часто потребують аналізу фахівцями в галузі комп'ютерної криміналістики для встановлення джерела, цілісності та змісту інформації.

Експерт як учасник кримінально-процесуальної діяльності має спеціальні знання та досвід, у зв'язку з чим як самостійний учасник кримінального провадження аналізує фінансові та економічні аспекти корупційних справ, закріплюючи результати висновком. Висновки експертів є об'єктивним і неупередженим аналізом доказів, допомагають створити доказову базу, яка складає основу в створенні картини корупційного кримінального правопорушення в суді, а використання експертних висновків підвищує довіру громадськості до процесу розслідування та судового розгляду корупційних проваджень. При цьому, слід вказати, що висновки експертів можуть

використовуватись як стороною обвинувачення, так і стороною захисту, з метою підтвердження або спростування фактів.

Електронні докази можуть зберігатися в електронних приладах, які мають цифрову пам'ять, на зовнішніх носіях інформації, в мережевих пристроях та хмарних сховищах. До електронних приладів, які мають цифрову пам'ять, можна зарахувати комп'ютери, моноблоки, смартфони, планшети, відеокамери, принтери, сканери, GPS-прилади, смарт-годинники, а також інші "розумні речі" [4, с. 420].

Електронні докази мають спільні риси з іншими видами доказів, в той же час: їх не видно неозброєним оком; вони є нестійкими, за певних обставин інформація в пам'яті пристрою може бути змінена або втрачена; їх можна копіювати без втрати якості необмежену кількість разів, і будь-яка наступна копія не буде відрізнятися від оригіналу; можуть як бути створені людиною, так і бути результатом функціонування інформаційної системи; вільно переміщуються в електронній мережі без технічного носія та не мають нерозривного зв'язку з матеріальним носієм; потребують специфічного порядку збирання, перевірки й оцінки [4, с. 420].

Електронні докази, фактично їх огляд має фіксуватись протоколом огляду. Протокол є офіційним документом, який фіксує процес огляду цифрових доказів під час кримінального провадження та таким чином пов'язано з їх збереженням. Протокол має забезпечити достовірність і достатність електронних доказів, фіксуючи всі деталі огляду, включаючи час, місце та технічні засоби, що використовуються, описуючи дані, які зберігаються в електронній формі (стан та спосіб отримання, щоб забезпечити прозорість походження даних). До протоколу огляду слід долучати детальний опис програмних засобів, що застосовуються для доступу до електронних доказів. В протоколі вказуються особи, які приймають участь в огляді, в тому числі експерти (якщо такі залучались). В подальшому, експерти мають можливість перевіряти правильність зібраної інформації та фіксувати її у своїх висновках.

Протокол повинен фіксувати кожен етап процесу огляду, щоб забезпечити відтворюваність і можливість повторної перевірки в суді. Фото-, відео- фіксації є частиною протоколу огляду, що дозволяє документувати процес дослідження електронних доказів. Відповідність протоколу огляду правовим нормам є обов'язковою умовою для визнання електронних доказів допустимими в суді.

Зважаючи на легкі способи підробки електронних відображень до них потрібно висувати більш суворі вимоги щодо їх допустимості. Ключовою вимогою щодо допустимості електронних відображень у формі електронних документів має бути їх засвідчення цифровим електронним підписом. Якщо таким електронним відображенням є скріншот з додатків: Viber, Whatsapp, Telegram, та інших їм подібних, то доцільним буде висунення такої однієї з вимог допустимості як видимість номеру телефону підозрюваного (обвинуваченого) під час формування скріншоту листування з ним. Окрім цього, необхідно використовувати можливості сучасних судових техніко-криміналістичних експертиз: комп'ютерної техніки і програмних продуктів, інформаційно-

комп'ютерної та комплексної. Щодо належності електронних відображень, то вони, як і "традиційні" докази, повинні прямо чи непрямо підтверджувати факти і обставини, що мають значення для кримінального провадження [5, с. 337].

Суддя Верховного Суду у Касаційному кримінальному суді вважає, що електронні докази належать до категорії документів, а матеріальні носії, на яких вони розміщені, визнаються речовими доказами. до електронних доказів належать: файли, які містять текстові документи, графічні зображення, зафіксовані на носії інформації; файли, які містять фото- та відеозображення, аудіозаписи, записані безпосередньо на мобільний телефон, призначений для роботи в мережах стільникового зв'язку; файли, які є додатками до протоколів слідчих дій і містять відомості про хід їх проведення, записані на знімні носії інформації; веб сайти в мережі "Інтернет"; дані систем обміну миттєвими повідомленнями (месенджери), зокрема мобільні додатки, веб сервіси, системи, інтегровані в соціальні мережі (скайп, вайбер, телеграм, фейсбук, обмін повідомленнями); відеозаписи з камер спостереження; скріншот (відображення електронного документа незалежно від електронної чи паперової форми) [6].

Перелік місць, де електронні докази зберігаються: на відповідному носії (наприклад, комп'ютерах, смартфонах, планшетах, телефонах, принтерах, "розумних" телевизорах (Smart TV) і будь яких інших пристроях, які мають цифрову пам'ять), зовнішніх запам'ятовуючих пристроях (наприклад, зовнішніх жорстких дисках і USB-флеш-накопичувачах), мережових компонентах і пристроях (наприклад, маршрутизаторах), серверах і хмарному сховищі даних [7, с. 229].

Електронні докази дедалі частіше стають одним із основних доказів у процесі розслідування кримінальних правопорушень, що зумовлено тим, що збільшується кількість кримінальних правопорушень, які вчиняються за допомогою мережі Інтернет; власники телефонів зберігають на своїх пристроях цінну інформацію: геолокації, фотографії, відео, листування, що можуть містити доказову інформацію [7, с. 229].

Висновки. Використання електронних доказів ставить перед оновленою правовою системою, особливо в умовах війни, виклики, які пов'язані з постійним розвитком технологій, що вимагає відповідного ставлення до збору та закріпленням даних, адаптації норм законодавства до умов сьогодення та підвищення кваліфікації осіб у вказаній сфері. Електронні докази вважаються допустимими в суді, якщо вони були зібрані, збережені та представлені у відповідності до правових норм.

Процедура збору електронних доказів вимагає фіксації кожного етапу - віднайти фактично можливе електронне джерело доказу, вилучити його з подальшою фіксацією, оформити у вірну процесуальну форму з метою подальшого проведення експертиз. Для підтвердження автентичності електронних доказів використовуються технічні засоби, експертні висновки або цифрові підписи, що гарантують незмінність даних.

Під час роботи з електронними доказами важливо забезпечувати баланс між правом на приватність особи та необхідністю розслідування кримінального

правопорушення. Електронні докази мають бути збережені в оригінальному вигляді або у вигляді копій із забезпеченням належного рівня захисту від втрати чи пошкодження.

Саме категорія корупційних правопорушень передбачає в якості ефективного інструменту для доказування - електронний різновид доказів через значний вплив інформатизації держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ангеленюк А.-М. Ю. Використання електронних доказів у кримінальному процесуальному праві України (проблемні питання). Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2023. Серія Право. Випуск 79: частина 2. С. 214-218.
2. Басай В.Д. Похідні докази у кримінальному процесі України: поняття та види. Право і суспільство. № 6/2018 С. 195-199.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
4. Козицька О.Г. Щодо поняття електронних доказів у кримінальному провадженні. Юридичний науковий електронний журнал. № 8/2020. С. 418-421.
5. Гребенькова М.С. Належність і допустимість електронних відображень як джерел доказів у кримінальному провадженні. Юридичний науковий електронний журнал. № 12/2021. С. 335-338.
6. Офіційний сайт Верховного Суду. Кіберзлочинність та електронні докази: суддя ВС розповіла про оцінку електронних доказів у кримінальному провадженні. Електронний ресурс. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1594957/>
7. Смаль І.А. Проблемні аспекти застосування електронних доказів у кримінальному судочинстві. Право і суспільство. № 4/2021 с. 226-232.